

Alapvető világnézetek

Mindenkinek van valamilyen világnézete, akár tudatában van ennek, akár nem. A világnézet az a mód, ahogyan valaki a valóságot látja, és ahogyan értelmezi azokat a dolgokat, amelyekkel az életben találkozik. A világnézet alapvetően befolyásolja az ember életét: értékrendszerét, érzéseit, döntéseit, önmagáról és másokról alkotott képét, sorsát. Az egyes világnézetek sok szempontból különböznek egymástól. Összehasonlításuk és értékelésük nem csupán intellektuális feladat, a dolog tétje a valóság megismerése. *(Megjegyzés: más szempontokra és az egyes világnézeteken belüli alirányzatokra hely hiányában nem térhetünk ki.)*

	Teizmus	Deizmus	Ateizmus	Panteizmus	Panenteizmus	Politeizmus
Isten	egy van, végtelen, személyes, változatlan, tökéletes	egy van, végtelen, személyes, változatlan, tökéletes	nincs	egy, véges, személytelen, változó, tökéletes	egy végtelen, személyes, változó, nem tökéletes	sok van, végesek, személyesek, változnak, tökéletlenek
A világ	a semmiből teremtetett, nem örök	teremtett, véges / örök	örök / véges, anyagi	örök, anyagtalan	anyagból teremtetett, nem örök	anyagból teremtetett, örök
Isten és a világ	a világon kívül és benne is van	a világon kívül van	-	az Istenség maga a világ	az Istenségben benne van a világ	az istenek a világban vannak
Csoda	Isten műve, van ma is	nincs / csak annak vélik	lehetetlen, és ma sincs	lehetetlen, csak annak vélik	lehetetlen, csak annak vélik	van, ma is
Isten és az ember	teremtő és teremtmény; minőségi a különbség	teremtő és teremtmény; minőségi a különbség	-	az ember az Istenség része; csak fokozati a különbség	az ember az Istenség része; csak fokozati a különbség	az ember az istenek teremtménye / független lény
Az ember természete	halandó test és a halált túlélő lélek	halandó test és halhatatlan lélek	csak halandó test	halandó test és halhatatlan lélek	halandó test és halhatatlan lélek	halandó test és halhatatlan lélek
Az ember sorsa	feltámasztatás, isteni ítélet: örök élet / halál	a lélek isteni jutalmazása / büntetése	teljes megsemmisülés, nincs túlvilági számonkérés	újrászületések, végül visszaolvadás az Istenségbe	újrászületések, végül visszaolvadás az Istenségbe	a lélek isteni büntetése vagy jutalmazása
A rossz eredete	szabad választás; a Gonosz hatása	szabad választás, tudatlanság	tudatlanság, mulasztás, nevelési hiba	illúzió	az Istenség egyik oldala	a gonosz istenek / tökéletlen emberek
A rossz vége	Isten győzi le	az ember legyőzheti	az ember legyőzheti	eltűnik az illúziókkal együtt	az Istenség egyik oldala marad	a jó / a gonosz istenek győznek
Az erkölcs forrása	Isten	a természet	az ember	az Istenség alacsony tapasztalati szintje	az Istenség változása	az istenek
Az erkölcs természete	abszolút	relatív	relatív	relatív	relatív	relatív
A történelem és célja	kezdet, vége és célja van	végtelen, célja van	végtelen / véges; céltalan / célját az ember határozza meg	végtelenül ismétlődő, céltalan	végtelenül fejlődő, célja van	ismétlődő / kezdet és vége van, célja van

Teizmus

A szó elemei: görög *theosz* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint létezik egy végtelen, örök és változatlan, személyes Isten, aki a látható és láthatatlan világ teremtetőjeként és fenntartójaként a világon kívül áll (transzcendencia), és ugyanakkor azt belülről áthatja (immanencia). Isten a világba aktívan és tervszerűen beavatkozik, a természet törvényeit felfüggesztheti (csoda). Jellemét és a lényéből fakadó erkölcsi törvényeket az emberiség számára kinyilatkoztatja (reveláció). Az erkölcsi törvények abszolút érvényűek, az erkölcsi döntéseket Isten az embertől számon fogja kérni. A Gonosz személyes valóság, de csak teremtmény, pusztító hatásának Isten fog véget vetni. A teizmust a júdaizmus, a kereszténység és az iszlám vallja.

Deizmus

A szó elemei: latin *deus* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint létezik egy végtelen, örök és változatlan, személyes Isten, aki a látható és láthatatlan világ teremtetője, de a világon kívül áll (transzcendencia), azt

belülről nem hatja át. Isten a világot csak elindította, de annak történéseibe nem avatkozik be, vagy csak nagyon ritkán, tulajdonképpen célja ismeretlen. Isten csak a természetén keresztül nyilatkoztatja ki önmagát és az erkölcs alapjait. Az erkölcsi törvények relatívak, de az erkölcsi döntéseket Isten számon fogja kérni. A gonoszság oka emberi hiba, tudatlanság, de az ember képes előbb-utóbb leküzdeni (utópizmus). A deizmust vallotta pl. Voltaire.

Ateizmus

A szó elemei: görög *a-* = nélküli (fosztóképző), *theosz* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint nem létezik Isten vagy túlvilág, csak az örök vagy időleges, nem teremtett, hanem önmagát létrehozó és fenntartó anyag-világ. Az ember is pusztán biológiai lény, "Isten" és a túlvilág pedig az ember képzeletbeli teremtménye. A létnek önmagában nincs célja, fő irányítója a véletlen, vagy az embernek magának kell meghatároznia saját célját és a saját kezébe kell vennie a sorsát (utópizmus). Az erkölcsi törvények relatívak, a túlélés érdekében hozott emberi közmegegyezésen alapulnak, amelyeket az ember megfelelő körülmények közt követni képes (humanizmus). Az embert csak ember (vagy saját maga) vonhatja erkölcsi felelősségre. A gonoszság oka emberi hiba, tökéletlenség, tudatlanság vagy neveltetési hiba, de az ember ezeket előbb-utóbb képes lesz kiküszöbölni. Az ateizmust vallotta pl. Marx, Nietzsche, Sartre.

Panteizmus

A szó elemei: görög *pan* = minden, görög *theosz* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint az Istenség azonos a világgal, és nem azon kívül van. Isten a világ és a világ az Isten. Az Istenség nem megteremtette a világot, hanem a világgént létezik, és az ember mint az Istenség része maga is Isten vagy isteni. Az Istenség személytelen, de sok személyes megnyilvánulási formája van (pl. kisebb istenek, emberek); az ember személyisége csak az ideiglenes testruha része, a benne levő lélek személytelen. Csak egyféle valóság van: a gonosz vagy ugyanúgy az Istenség része, mint a jó, vagy Isten túl van jó és gonosz ellentétvilágán, és ezek az erkölcsi pólusok is csak az istentapasztalat alacsony fokán tűnnek valóságosnak. Az erkölcsi döntéseket egy világtörvény kéri számon. A világ tkp. az Istenség tudata vagy gondolata, álma. Az Istenség nem a világon kívül álló, esetleges beavatkozása nem csoda. Nincs kezdet és vég, a történelem ciklikus, csak önmagát ismétli: nincs utópia, végső ítélet stb. Az élet célja a visszaolvadás az Istenségbe, az Egybe. A panteizmust vallotta pl. Spinoza, és vallja a legtöbb hindu irányzat.

Panenteizmus

A szó elemei: görög *pan* = minden, görög *en* = benne, görög *theosz* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint az Istenségnek része a világ, a világ benne van, az Istenség a világot nem teremtette, hanem önmagából formálta és tartja fenn. Az Istenség örök, de változó, szellemi, de van anyagi része is, személyes, de van személytelen oldala is. Isten több, mint a világ, de örökké azzal együtt létezik, tisztán szellemi és anyagi pólusa is van. Az ember az Istenség része, egymástól kölcsönösen függenek: együtt változnak és fejlődnek. Az erkölcs a változó Istenségtől függ, ezért relatív, az erkölcsi pólusok az Istenségből fakadnak. Az erkölcsi döntéseket egy mechanikus világtörvény kéri számon. Nincs kezdet és vég, a történelem ciklikus fejlődésben van. A lét célja az Istenség önfejlődése, az emberi élet célja az Istenségbe való visszaolvadás. A panenteizmust vallotta pl. Platón, Herakleitosz, Hegel, illetve vallja Whitehead és pl. a Krisna-tudatúak.

Politeizmus

A szó elemei: görög *polüs* = sok, görög *theosz* = isten, latin *-izmus* = elv, tan. Eszerint nemcsak egyetlen, hanem sok isten létezik, ezek mindegyike személyes, véges, de fejlődnek és nemük is van. Többé-kevésbé egyenlők vagy van egy főisten. Az istenek egymással rendszerint harcban állnak. A világ örök, nem ők teremtették, csak ők formálták, akár csak benne az embert. Az emberek világa az istenek csata- vagy játszótere, a történelemnek nincs ismert célja. Az ember életének értelme az istenek szolgálata, vagy akár az istenné fejlődés. A gonoszság oka a tökéletlen emberek, illetve gonosz istenek hatása. Irányzattól függően vagy nem tudni, hogy a jó vagy a gonosz istenek fognak győzni, vagy tudható, hogy végül a jó főisten fog győzni. Az erkölcs az istenektől és hatáskörüktől függ, de relatív. Az erkölcsi döntéseket az istenek fogják számon kérni, ők maguk vagy e törvények fölött állnak, vagy rájuk is vonatkoznak. A politeizmus valamilyen formáját vallották például a régi görögök, illetve vallják a mai törzsi vallások, a hindu irányzatok és a mormon vallás.

Felhasznált irodalom:

Norman L. Geisler, *Encyclopedia of Christian Apologetics*, Baker, 1999